

Ніч, коли почалася війна

Про війну в Україні тоді, в кінці 2021 — на початку 2022-го, говорили усі. Хтось вірив, що ось-ось вона розпочнеться і, в міру власних можливостей, робив сякі-такі запаси круп, консервів та медикаментів. Хтось сприймав це з часткою скептицизму, мовляв, можливо, та війна і буде, але точно не за нашого життя і не за життя наших дітей-онуків-правнуків. А хтось був переконаний, що Росія на нас ніколи не нападе. Мовляв, ми ж століттями були разом, ніколи не воювали. Більше того, разом вибороли Перемогу для усієї Європи в роки Другої світової війни. Ми ж братні народи. Серед отих, останніх, була і я. Не вірила, що між українцями і росіянами можлива війна.

— Олю, яка війна? — здивувалась я, коли й колега по кабінету почала розповідати, що ось-ось на нас нападуть росіяни. — Не вірю я в це! Ото відволікають такими новинами від того, що насправді є актуальним, — від великих цін, малих зарплат, мізерних пенсій. Від того, що наші села вимирають і хати дідів-прадідів стоять пустками, що в нас смертність перевищує народжуваність, що українці втікають за кордон і там влаштовують своє життя, що в багатьох регіонах України вода вже сьогодні стає дефіцитом. А люди й тішаться, бо є про що поговорити. Ще б пак! Війна — то не жарти!

— Олесю, зачекай! Ти серйозно так вважаєш? Та вони на нас напали ще в 2014 році. Уже відтоді точиться війна, але мільйони людей воліють не думати про неї, наче насправді її й нема. І ти, до речі, серед них. Зрештою, а на-

віщо біля нашого кордону росіяни проводять оті навчання, на які нагнали силу-силенну техніки і військових? — чорні брови колеги метнулися угору, а очі дивилися пильно і допитливо.

— Ну, просто, аби провести їх. Це звичайні навчання, і не потрібно з цього робити істерику. Багато країн час од часу проводять такі навчання — в цьому нема нічого страшного.

— М-так, — зітхнула у відповідь Оля. — Ти справді або дуже велика оптимістка, або зовсім не стежиш за новинами. Та не лише ми — весь світ каже, що ось-ось Росія почне повномасштабну війну.

— Ну, світ же має про щось говорити. Люди хочуть новин. Причому таких, що лоскочуть нерви. А тут — новина про ймовірну війну в центрі Європи. Звісно, такі інформашки завжди у топі. І ти чудово це розумієш.

З Олею ми працювали в редакції однієї з місцевих газет. Вона — журналіст. Я — заступник головного редактора. Однак були більше, ніж колегами — за роки роботи стали справжніми подругами. Тож нерідко ходили разом на шопінг, запрошували одна одну додому — почаювати, потеревенити на усілякі жіночі теми. Часто разом з дітьми їздили до столиці, в Чернігів, Полтаву, Дніпро, Диканьку та інші міста й села. Вона сама виховувала сина й маленьку донечку. І я щиро жаліла її. Бо Антон, колишній чоловік, залишив Олю, коли вона була вагітна Анфісою. І сталося це дуже банально — одного вечора він просто не прийшов додому. Пам'ятаю, я саме готувала вечерю, коли вона зателефонувала до мене. Плакала і все повторювала, що з ним щось трапилось.

— Олесю, поїдь до неї, — зрештою сказав чоловік після того, як Оля всьоме чи увосьме зателефонувала до мене. Ми саме повечеряли, і я пішла до дітей, поглянути, чи виконане домашнє завдання. — Ти ж чуєш, у якому вона стані. А їй скоро народжувати. Істерика їй точно не на користь. Ну, й Антона треба видзвонювати. Де це він? Наче серйозний чоловік. І знає ж, що Оля переживатиме. Вона і так

дуже чутлива до всього, а тут майже ніч, а його нема, і невідомо, де він.

— Так отож. Їй тепер потрібен спокій і спокій. А тут тільки нерви — то Семен захворів, то сусіди зверху затопили. Ще й Антон коника викинув. Чи справді з ним щось сталося? Він подібного собі ніколи не дозволяв, — мовила я, дістаючи зі шафи джинси і светр.

Подруга була знервована не на жарт. Вона телефонувала то Антону, то до нього на роботу, то до його прийомної мами. На дзвінок відповіла лише мама, яка сказала, що, можливо, Антон пішов із друзями на пиво і тому не варто так хвилюватися. Мовляв, нічого не сталося, не накручуй себе. За годину-півтори прийде.

— Ні, з ним щось сталось. Олесю, я відчуваю, що трапилось щось, бо він би попередив мене, що після роботи піде на пиво. А їй байдуже. Воно й зрозуміло: прийомна мати — то не рідна, — плакала вона, кумедно шморгаючи носом і раз по раз витираючи його теж кумедним носовичком з ведмедиком та квітами.

— Не говори дурниць, — відказала я. — І не забувай, що ота прийомна мати дала твоєму чоловікові гідну освіту, стажування за кордоном і влаштувала на роботу в круту фірму. Купила вам оцю квартиру. І взагалі, якби не вона з покійним чоловіком, то невідомо, ким би нині взагалі був Антон. До речі, а де Семен?

— Мабуть, у дитячій. Де ж йому ще бути?

Хлопчик справді був там. Наляканий плачем матері, тихенько сидів на ліжку, накинувши на плечі плед. Цієї миті він нагадав мені налякане звірення. Скуйовджене русяве волосся, насторожений погляд. Мабуть, якби міг би, то заховався б у нірку, як мишеня. Підхопивши на руки, віднесла його на кухню, посадила на диван.

— Олю, візьми себе в руки, не лякай дитину, — сердито глянувши на подругу, прошепотіла до неї, а тоді голосно сказала: — Ми зі Семеном хочемо щось смачненьке. А що у нас є в холодильнику?

Поки Оля у ванній вмивала обличчя і намагалася хоч трохи заспокоїтись, я готувала канапки, какао і забавляла Семена кумедними розповідями зі свого дитинства. Пригадала, як зі сестрою пекли яблучний пиріг і замість кориці всипали в тісто перцю.

— Уявляєш, яким пекучим був наш пиріг? — запитала його. — Але батько їв і дуже хвалив його.

— Ого! Справді? — Семенові моя розповідь точно сподобалася, бо він почав усміхатись і з апетитом узявся за їжу. Було видно, що хлопчик добряче зголоднів, і я подумки подякувала чоловікові за те, що порадив поїхати до подруги. — Як смачно! Дякую!

От і добре, що поїв. На здоров'я! Ну, а тепер вечірні процедури, піжама і — в ліжко.

Згодом, коли заспокоєна й нагодована дитина спала, ми з Олею почали телефонувати у поліцію і травмпункти. Відверто кажучи, й у мене хвилювання наростало з кожною миттю. Ще б пак! Вже далеко за північ, а Антона все нема. Звісно, він міг із друзями піти на пиво, однак завжди попереджав про це дружину. Та й додому завжди приходив до дев'ятої вечора. Та того разу все було не так. Антон прийшов додому аж під ранок. Неушкоджений, абсолютно тверезий. І, як виявилось, після тривалих серйозних роздумів, про що відразу й сказав заплаканій дружині, яка після всього пережитого ледве стояла на ногах.

— Олю, послухай мене. Я не один день, не один тиждень і навіть не один місяць думав і вирішив, що нам потрібно розлучитися. Два роки тому я зустрів жінку, в яку закохався. Місяць тому вона народила нашу дитину. І... я хочу жити з нею. І з нашою донькою. Тому — зрозумій мене і, будь ласка, жодних істерик, — рішуче і швидко, наче боявся збитися, мовив він, ледве переступивши поріг квартири.

— Що ти сказав? — з очей подруги було видно, що вона не до кінця зрозуміла почуте. — Антоне, що сталося? Де ти був? Яка жінка? Про яку дитину ти говориш?

— Я розумію, що тобі важко з цим змиритися. Мені також усе це далось нелегко. Повір, я довго боровся з цим

почуттям, картав себе, переконував, що в мене є ти і Семен. Та кохання виявилось сильнішим. Це справжнє кохання. Оте, яке буває лише раз у житті. Оте, без якого не можеш ні жити, ні навіть вільно дихати. Олю, тільки без істерик. Ми ж розумні, цивілізовані люди, і давай зробимо наше подальше спілкування також гідним нас обох. Олесю, я їду до своїх, а ти побудь із нею, добре?

Розлучення подруга сприйняла дуже важко. Їй страшенно не вистачало чоловіка, якого вона по-справжньому, щиро кохала і який отак просто кинув і її, і їхнього сина, який усе чекав, коли татко повернеться, і їхню ще не народжену дитину. А ще вона не могла змиритися з тим, що її, красиву і розумну журналістку, поміняли на звичайну куховарку. Якимось чином вона з часом з'ясувала, що «ота, яка лишила без батька моїх дітей» працює «простою кухаркою» в ресторані. Все намагалася зрозуміти, чому так вийшло і де саме трапилась ота тріщинка в їхньому шлюбі, який вона вважала ідеальним. Також Оля страшенно переживала, як сама підніматиме на ноги дітей. Мабуть, стрес і пришвидшив народження Анфіси, яка з'явилася на світ на два тижні раніше. І якщо Семена вона народила легко та швидко, то другі пологи були вкрай важкими. Щоправда, народження доньки відволікло увагу Олі від Антона.

— Ну, скажи, Олесю, вона ж моя маленька копія, — говорила подруга щоразу, коли я приходила відвідати її. — Хіба ні? Бо сусідка каже, що маленька подібна на свого батька.

— Звісно, твоя, — безсоромно брехала я, бо дитина була копією Антона — такі ж пухкі губки, чорне волосся і карі очі. Мені здавалося, що в малої навіть погляд ба́тьків. І губки вона надувала так само, як це робив Антон, коли йому щось не подобалося.

— Знаєш, я подумала і вирішила виходити на роботу, — якось мовила Оля. — Малій уже півтора року. Тож можна віддати її в приватний садочок. Я вже цікавилася цим питанням і знайшла гарний садочок. Відгуки про нього просто чудові.

— Але чому? — щиро здивувалась я. — Вона ще надто маленька для садочка. Та й ти можеш ще як мінімум півтора року побути з нею. Подивитися, як росте, більше часу приділяти для Семена. Мені здається, що він і досі не може змиритися з тим, що не бачить батька. Йому потрібна твоя увага.

Виявилось, що причиною всьому були гроші. Точніше, їх катастрофічна нестача. Так сталося, що Антон з новою сім'єю виїхав у Ізраїль. Батьки його другої дружини вже давно мешкали там зі сім'єю старшої доньки. І — не один рік кликали до себе молодшу. Порадившись, Антон із дружиною, донькою та прийомною мамою прийняли рішення про переїзд. Тож чоловік продав свій автомобіль, прийомна мама — трикімнатну квартиру, а дружина — будинок, який отримала у спадок від батьків, й авто. Взявши пристойну суму грошей і Арчі, песика прийомної мами Антона, вони полетіли розпочинати життя з чистого аркуша в Ізраїлі.

— Олю, ми з Лізою вирішили відкрити там власний ресторан, тож сама розумієш, нам самим зараз гроші дуже потрібні, — розповів він, зателефонувавши з аеропорту перед відльотом. — Ну, і взагалі, на старт у новій країні потрібні кошти — житло, харчування і все інше. Плюс няня для Цилі та інші витрати. Згодом, коли станемо на ноги, і далі допомагатиму дітям. Я від них не відмовляюсь. Однак це трохи пізніше, бо поки нам самим потрібно влаштуватися. Ну, бувай!

Подруга зрозуміла, що в її житті настала нова, і, на жаль, не біла смуга. Річ у тім, що ще до суду вони з Антоном домовилися, що квартиру та спільні фінансові заощадження він лишає для неї та дітей, а собі забирає автомобіль. Також кожного місяця, отримуючи пристойну заробітну плату, він перераховував їй двадцять тисяч гривень. Відверто кажучи, Ольга з дітьми жила, нітрохи не думаючи про економію. Однак після того, як Антон залишив Україну, питання «за що жити» за кілька місяців постало як ніколи гостро.

Ще через два тижні, віддавши доньку в приватний дитсадок, Оля вийшла на роботу. Було видно, що зарплати їй катастрофічно не вистачає, тож залюбки бралася за підробітки в інших виданнях. А ще вона тепер завжди знала,

в яких супермаркетах на які продукти діють чи ось-ось почнуть діяти знижки. І — почала купувати одяг та взуття в стокових крамницях, чого не робила ніколи раніше.

— Бо вона звикла жити, не рахуючи грошей, — сказав Єгор, коли я розповіла про ці зміни в житті подруги. — Як не крути, а Антон чудово забезпечував сім'ю. Ну, і його прийомна мама їм непогано допомагала. Оля в газеті заробляла не так уже й багато. Я б сказав, що для неї робота — це була можливість вийти в люди, поспілкуватися.

— Зовсім небагато. Та й те, що заробляла, завжди витрачала на свої потреби — нігті, вії, обновки тощо. Тепер їй дуже важко. Вона ж залишилася зовсім одна — чоловік покинув, батьки загинули в дорожній автопригоді, братам вона не потрібна. І діти ще ж малі.

— То давай купимо для дітей щось. Акуратно розпитай, що потрібно, а тоді купи, — запропонував чоловік.

Відтоді я частенько так і робила. Купувала то одяг мамим, то продукти. І постійно дивувалася змінам, що відбувалися з подругою. Коли вона вийшла з декрету, то ми в редакції усі зауважили, що Оля стала, або завжди була, а ми лише тепер помітили, щирою патріоткою. Коли заходила мова про історію України, то вона, ота історія з Олиних уст, була зовсім іншою, ніж та, яку ми вивчали у школі. Вона знала про розстріляне Відродження, про спеціальні укази щодо підготовки до Голодомору, про утиски української мови, починаючи від Катерини II і закінчуючи радянською владою. Вона читала багато книг з історії України, — як маститих істориків, так і сучасних авторів. Коли ж якось прийшла на роботу в розкішній вишитій сукні та красивому намисті, то ми усі ахнули.

— Це наш національний одяг, і ми повинні гордитися бабусями і прабабусями, які створювали таку красу, — мовила вона, розповівши, що сама вишила собі сукню. Їй, високій, стрункій, з довгим, світло-русявим волоссям і блакитними очима, ця сукня напрочуд пасувала. — Зрештою, чомусь у Луцьку, Чернівцях, Івано-Франківську, Ужгороді та інших містах Західної України у вишиванках ходять

залюбки. І нікого це не дивує. А в нас, у Харкові, не встигнеш одягнутись, як десять разів обізвуть бандерівкою.

У редакції далеко не всі поділяли такі погляди Олі. І дехто казав їй це прямо в очі, дехто шушукався про неї за спинами. Однак її це, здавалось, аніскілочки не обходило. Мене ж щиро дивувало, звідки в неї, корінної харків'янки і доньки російськомовних батьків, отака щира, палка любов до України і правильна, літературна українська мова. Згодом виявилось, що все це — від покійної бабусі. А ще — у декретній відпустці вона, стараючись не згадувати колишнього чоловіка, багато читала, відтак почерпнула нові знання з історії рідної країни.

Купивши капустину, свіженький житній хлібчик і цукерки, я поспішила додому. Планувала приготувати голубці, бо їх дуже люблять і донечки, і чоловік. Коли відпарила листки, відварила рис і взялася ліпити голубці, з роботи прийшов чоловік. Від репетитора з французької повернулися діти.

— Оля сьогодні все торочила мені, що ось-ось розпочнеться війна, — сказала я чоловіку, готуючи стіл до вечері. — Ну, не нісенітниця?

— Ні! На жаль, це не нісенітниця. Олесю, нас чекає війна. Оля права. Вже всі про це знають, — важко зітхнувши, відповів він і почав розставляти тарілки.

— Дурниці! — я не вірила, категорично не хотіла вірити в почуте. — Єгоре, ну яка війна? Ми з росіянами — братні народи. У нас стільки спільного, а ти про війну говориш.

У відповідь чоловік промовчав. Лише подивився на мене довгим, уважним поглядом, наче хотів зрозуміти, чи то я жартую, чи говорю серйозно. Згодом, уклавши дітей спати, ми довго-довго розмовляли. Він, військовий пенсіонер, стверджував, що наша розвідка має інформацію про те, що Росія готується до війни. Мовляв, навіть військові навчання під боком в Україні проводять не просто так.

— Пам'ятаєш, як Сталіну надсилали депеші про те, що нацистська Німеччина готується до нападу, а він не вірив? — запитав чоловік.

— Ну, він вірив у дію пакту Молотова-Ріббентропа. Дія пакту була розрахована на десять років. Серйозна міждер-

жавна угода. Тож Сталін був переконаний, що її дотримуватимуться усі сторони.

— То ти, як Йосиф Віссаріонович, також віриш у мир? — усміхнувся Єгор. — Олесю, ти ж доросла, розумна жінка. Ну, подивися на все реально.

— Я не хочу війни, — тихо мовила я. — І вірю, що її не буде. Хай там що говорять.

Обнявши і поцілувавши чоловіка, я пішла на кухню, яка в нічний час перетворювалась на мій кабінет. Зрештою, в нашій двокімнатній квартирі писати ночами було більше ніде. Менша кімната була дитячою. А більша — вдень вітальнею, куди приходили гості, а вночі, коли розкладали диван, нашою з Єгором спальнею.

Відверто кажучи, я люблю писати ночами. Коли тихенько посапують діти, долинає храп чоловіка. Місто за вікном наче завмирає, і лише де-не-де в будинках світяться вікна. Коли навколо тихо-тихо. У вікно зазирає місяць. У даліні поблискують зорі. На столі, примостившись між мною і ноутбуком, дримає кіт Цезар, наш шикарніший британський красень. Мене, і це, мабуть, найголовніше, ніхто не відволікає від роботи. Тож, поставивши горнятко з кавою на стіл, увімкнула ноутбук. Думки повернулися до розмови з Єгором. Я не вірила. Чи то пак, не хотіла повірити, змиритися з тим, що в наш час, у XXI столітті на території моєї Батьківщини може початися таке жахіття. Пробігла очима по стрічці новин — усі, наче змовившись, писали про війну. Мимоволі пригадала розповідь бабусі, яка ходила разом із іншими паломниками до Свято-Успенської Почаївської та Свято-Успенської Києво-Печерської лавр. Вона переказувала розповідь прозорливого старця про те, що між Україною і Росією ще буде велика війна, яка заподіє нам усім багато біди.

— Ні, не буде, — прошепотіла й відсьорбнула кави. — Не тепер. Можливо, колись у дуже далекому майбутньому, коли від моїх кісточок не лишиться й сліду. Мої бабуся та дідусь пережили це жахіття, і хочу, щоб мої діти щасливо жили під мирним небом.

Зміст

Ніч, коли почалася війна.	5
Народження Марійки.	17
Втеча з Харкова	29
Гості з Харкова. Замовлення ікон	42
Рішення про виїзд за кордон	55
Операція «Вісла»	67
Дорога до Польщі. Знайомство з Генріхом	80
Смерть батька і повернення на батьківщину	93
Ольга в лікарні. Пропозиція Генріха	105
Перше і друге заміжжя Марійки	118
Переїзд до пані Катажини	130
Життя у Варшаві	142
Поранення Никона. Освідчення Генріха.	155
Хвороба пані Катажини	167
Правда. Смерть	179